

Muistoja Filosofisen Yhdistyksen toiminnasta Eino Kailan puheenjohtajakaudella¹

GEORG HENRIK VON WRIGHT

Varhaisimmat muistoni yhdistyksemme toiminnasta ovat peräisin 1930-luvun puolivälistä. Grotenfelt oli silloin vielä puheenjohtajana aina vuoteen 1936 asti. Eino Kaila oli palannut viimeiseltä Wienin matkaltaan vuonna 1934, eli samana vuonna jona itse valmistuin ylioppilaaksi.

Ylioppilasvuosinani kävin ahkerasti Filosofisen Yhdistyksen kokouksissa. Ne pidettiin Säätytalolla porvarisäädyn istuntosalissa, jonka moni läsnäolevista varmasti muistaa yhdistyksen entisenä kokoontumispaikkana.

Kovin monta mieleen painuvaa muistoa yhdistyksemme toiminnasta sota-aikana vuosina minulla ei kuitenkaan ole. Tämä johtunee ainakin osaksi siitä, että filosofisilla harrastuksillamme oli myös toinen foorumi. Yhdistyksessä ei siihen aikaan - eikä paljon myöhemminkään - käyty esitelmien pohjalta varsinaista keskustelua. Puheenjohtaja saattoi lausua pari kommentoivaa sanaa, siinä usein kaikki. Kaila ei rohkaissut ylimääräisiä puheenvuoroja "from the floor". Rajoitetussa seurassa tilanne oli toinen. Kenties Wienin piirissä saamistaan kokemuksista inspiroituneena hän perusti ympärilleen keskustelupiirin, joka tunnettiin nimellä Filosofinen Kerho. En muista tarkalleen minä vuonna tämä tapahtui. Kerhoon kuuluivat pari Kailan ikätoveria, Rolf Nevanlinna ja Yrjö Reenpää, heitä vähän nuorempi

¹ Puhe Suomen Filosofisen Yhdistyksen 125-vuotisjuhlailtaisilla Svenska Klubbenilla Helsingissä 16.10.1998.

Gustaf Järnefelt, sekä joukko filosofiasta vakavasti kiinnostuneita nuoria, kuten Oiva Ketonen, Max Söderman, Erkki Laurila ja Kalervo Laurikainen. Minut Kaila määräsi kerhon sihteeriä. Kokoukset pidettiin milloin yliopistolla, milloin jonkun vanhemman jäsenen kodissa. Muistoissani on säilynyt kuva Yrjö Reenpään fysiologian professorin virka-asunnosta Siltavuorenpenkereellä.

Mainitseminen jäsenten nimistä ovat kaikki varmasti tuttuja – ehkä Max Södermania lukuun ottamatta. Olisin puhunut hänestä viime kevästä *Wienin piiri*-kokousta varten kirjoittamassani mutta pitämättä jääneessä esitelmässäni. Se kuitenkin tullee julkaistuksi ja olen iloinen, jos teillä on tilaisuus lukea mitä sanon tästä muistamisen arvoisesta miehestä (ks. von Wright 2002). Toistan tässä vain, että Söderman oli minua kaksi vuotta vanhempi harvinaisen monipuolinen ja loistava lahjakkuus, joka kandidaattiksi valmistuttuaan ja osallistuttuaan priimusmaisterina vuoden 1936 promoootioon lähti kolmeksi vuodeksi ulkomaille, ensin Wieniin ja Prahaan tarkoituksenaan kirjoittaa väitöskirja Kailalta aiheeseen saamasta Bolzanon logiikasta. Södermanin kohtalo oli traaginen. Hän palasi kotimaahan syksyllä 1939. Talvisodassa hänen terveytensä murtui parantumattomasti ja hän kuoli keuhkotautiin vuonna 1947.

Sotavuosina sekä Yhdistyksen että Kerhon toiminta oli pitkään lamassa. Yhteydet ulkomailhin katkesivat. Uuden kirjallisuuden hankkiminen kävi käytännöllisesti katsoen mahdottomaksi. Muistan, että saimme käsiimme – en tiedä mitä kautta – Quinen teoksen *Mathematical Logic* ja myös Carnapin teoksen *Introduction to Semantics*. Edellisestä Söderman piti kerhossa pari esittelevää alustusta.

Sotavuosien ajalta muistan yhdistyksen toiminnasta elävästi vain yhden ainoan tapahtuman, joka on ehdottomasti dramaattisin yhdistyksemme historiassa. Se oli vuoden 1944 vuosikokous. Saman vuoden helmikuussa Helsingissä muistan yhdistyksen toiminnasta elävästi vain pommittus tapahtui kuukauden kuudentena, toinen kuudentenatoista ja kolmas kahdentenakymmenentenäkuudentena päivänä. Vuosikokous pidettiin viimeksi mainittuna päivänä Säätytalolla. Kesken kokouksen annettiin ilmahälytys ja yleisö – meitä oli ehkä kolmisenkymmentä – komennettiin pommisuojaan rakennuksen kellariin. Siellä

kokous jatkui ja Kaila piti vuosikokouksesitelmän aiheesta ”Logiikka ja psykofysiikka”. Kokouksen pöytäkirjassa sanotaan että ”ulkoisista häiriöistä huolimatta puheenjohtaja esitti sanottavansa keskittyneesti ja filosofisella järkkymättömyydellä”. Kokouksen jälkeenkin meidän oli pakko pysyä kellarissa. Muistan elävästi, että Kaila kertoi meille muutamista tuoreista elämyksistään kirjallisuudesta. (Kaila oli erinomainen kertoja.) Yksi niistä koski Thomas Mannin romaania *Joseph und seine Brüder* ja toinen Göran Schildtin vastailmestynyttä esikoisteosta *Önskeleken*, joka oli viehättänyt Kailaa suuresti. Schildt oli suunnitellut romaanssa kirjoittamisen Talvisodan helvetissä, missä hän haavoittui hengenvaarallisesti. Kirja on nuoren intellektuellin toiveuuriikkaammasta ja onnellisemmasta elämästä kuin se, jota elettiin sotavuosien Suomessa.

Huomautettakoon ohimennen, että myös Schildt oli Kailan oppilaita. Jatkosodan aikana, ollessaan invalidina, hän teki Kailalle laudaturtyön värien vaikutuksesta koettuun etäisyyteen Cézannen maalauksissa.

Mutta palatkaamme vielä Säätytalon kellariin. Keskellä yötä tuli tieto, että yliopiston päärakennukseen oli osunut pommi ja että talo oli liekeissä. Rolf Nevanlinna, joka oli yliopiston silloinen rehtori ja kokouksessa läsnä, katsoi velvollisuudekseen kiirehtiä yliopistolle. Sinä yönä Päärakennuksessa tuhoutuivat Edelfeltin kuuluisat maalaukset Turun Akatemian vihkiaisistä ja Väinö Aaltonen meille kaikille tuttu reliefi vaurioitui pahasti.

Pommeja putosi myös muutamaiin Säätytalon viereisiin rakennuksiin. Aamuyöllä tauot pommituksessa kuitenkin pitenivät ja kun aamu jo sarasti meidän sallittiin poistua. Kuljin Kailan kanssa läpi kaupungin, joka vaikutti tuhansien lasinsirpaleiden ja tyhjien ikkunoitten takia vielä raunioituneemmalta kuin mitä se oli todellisuudessa. Siellä täällä raivosi vielä tulipaloja.

Minä asuin siihen aikaan Taka-Töölössä ja Kaila Välskärinkadulla. Erottuani hänestä kävelin rauhallisia katuja pitkin kotiin. Mutta perillä minua odotti yön viimeinen šokki. Talomme viereen oli pudonnut pommi ja kaikki ikkunat olivat särkynet. Kotona odottivat vaimoni ja pikku tyttäremme. Olimme tämän jälkeen jonkin aikaa kodittomia.

Pian tämän dramaattisen yön jälkeen Oiva Ketonen väitteli tohtoriksi. Vastaväittäjänä oli Lars Ahlfors. Karonkka pidettiin Etelä-Pohjalaisen osakunnan tiloissa. Sää oli pilvinen, satoi lunta ja meteorologisen laitoksen päiväystäjä vakuutti meille, ettei pommituksia ollut odotettavissa. Kaikki sujuikin rauhallisesti vaikka olimmekin hieman jännittyneitä.

Sotavuosilta on vielä yksi muisto, josta tahtoaisin kertoa täällä, vaikka se ei liitykään välittömästi Filosofisen Yhdistyksen eikä Kerhon toimintaan. Max Planck vieraili Helsingissä toukokuussa 1943. Hän piti esitelmän yliopiston juhlasalissa. Kaila esitteli hänet yleisölle. Esitelmä oli luultavasti sama kuin Planckin kirjoitus "Sinn und Grenzen der exakten Wissenschaft" vuodelta 1942, josta minulla on eripainos. Mutta jos näin on, niin painetusta tekstistä puuttuu esitelmän loppuosa, joka tarjosi yllätyksen. Siinä Planck mainitsi mahdollisuudesta rakentaa pommii, jonka räjähdysvoima ylittäisi kaiken, mitä aikaisemmin oli pidetty mahdollisena. Toisin sanoen: atomipommi – vaikka tämä nimitys ei ollut vielä käytössä. (Planck käytti sanaa "Uranmaschine".) Vuosisatamme fyysiikan nestori vakuutti kuitenkin, että tällaista pommia ei tulisi rakentamaan. Sen toteuttaminen olisi liian kallista ja monimutkaista.

Miksi Planck otti tämän asian puheeksi? Olen myöhemmin kertonut siitä myös monille aikamme johtavista fyysikoista. He ovat olleet kertomastani kiinnostuneita, mutta myös yllättyneitä. Tiedämme, että Saksalla oli omat suunnitelmansa käyttää Otto Hahnin ja Lise Meitnerin keksimää fissio-reaktiota sotilaallisiin tarkoituksiin. Mutta asiasta oltiin kuitenkin luovuttu – ainakin osaksi sellaisten fyysikkojen neuvosta, jotka itse vastustivat natsismia. Planck, joka myös oli natsivastainen, oli tietenkin suunnitelmista perillä. En voi ymmärtää hänen sanojaan Helsingissä muutoin kuin naamioituna viestinä liittoutuneille suurvalloille.

En tiedä saavuttiko se vastaanottajaansa ja onko tulkintani oikea. Asia kiinnosti myös Kailaa – ja kun kaksi vuotta myöhemmin pommit pudotettiin Hiroshimaan ja Nagasakiin, Planckin sanat muistuivat mieleeni välittömästi.

Sotaa seuranneilta vuosilta minulla on vain vähän muistoja siitä, mitä Filosofisessa Yhdistyksessä tapahtui. Vuosina 1947–52 olin enimmäkseen Englannissa, ensin vieraillevana luennoitsijana, sitten Cambridge'n yliopiston professorina. Poissaoloni aikana perustettiin se Suomen Akatemia, joka sittemmin lakkautettiin. Kailasta tuli sen jäsen ja hänen seuraajastaan filosofian professoriksi käytiin kauan katkeraa kiistaa, kunnes Oiva Ketonen sai viran.

Kailan viimeiset elinvuodet eivät olleet täysin onnelliset. Hän taisteli viimeiseen saakka luonnonfilosofisten ongelmien kanssa tavoitellen koko luonnon kattavaa monistista synteesiä. Hän suunnitteli kolmiosaista teosta, josta vain ensimmäinen ilmestyi, nimellä *Terminalkausalitit in der Atodynamik* (1956). Kaksi seuraavaa osaa, *Terminalkausalitit in der Biodynamik* ja *Terminalkausalitit in der Neurodynamik*, jäivät kirjoittamatta. Kahden viimeksi mainitun suunnittelussa Kailan voidaan sanoa ennakoineen biologisten tieteiden ja varsinkin aivotutkimuksen voimakasta nousua vuosisatamme viimeisten vuosien kymmenien aikana. Mutta on helppoa ymmärtää, että hän katkeroitui siitä, ettei hänen sodanaikaisin ja myöhempiin töihinsä kiinnitetty niiden ansaitsemaa huomiota kansainvälisellä kentällä.

Kaila luopui Filosofisen Yhdistyksen puheenjohtajuudesta vuonna 1952. Oiva Ketosesta tuli hänen seuraajansa myös tässä ominaisuudessa. Alkoi uusi aika kunnianarvoisan yhdistyksemme historiassa.

Suomen Akatemia

Kirjallisuus

Kaila, Eino (1956), *Terminalkausalitit als die Grundlage eines unitarischen Naturbegriffs. Eine naturphilosophische Untersuchung. Erster Teil: Terminalkausalitit in der Atodynamik* (= *Acta Philosophica Fennica*; X), Suomen Filosofinen Yhdistys, Helsinki.

von Wright, Georg Henrik (2002), "Wienin piiri – henkilökohtaisia muistoja", teoksessa I. Niiniluoto & H.J. Koskinen (toim.), *Wienin piiri*, Gaudeamus, Helsinki, 197–202.